

Štúdia vplyvu prefixácie na intenciu

(TUROČEKOVÁ, Monika: Zmena intenčnej hodnoty prefixáciou (na príklade pohybových slovies). Martin: Matica slovenská 2012. 281 s. ISBN: 978-80-8128-038-2)

Milada Walková, Technická univerzita v Košiciach, milada.walkova@tuke.sk

Výskum valencie a intencie slovies má u nás dlhú tradíciu. Na tejto tradícii stavia a rozširuje je u nás nové obzory monografia Moniky Turočekovej, ktorá sa zaoberá vplyvom prefixácie na intenčnú hodnotu pohybových slovies. Tým, že sa publikácia zaoberá špecificky prefixáciou, vyplní medzeru v slovenskom jazykovednom bádani intencie. Dáta čerpá zo Slovenského národného korpusu, ale aj z ďalších textov publicistického i umeleckého štýlu.

Monografiu tvorí šesť kapitol. Prvá predstavuje rozsiahly prehľad publikovanej literatúry na relevantné témy – valencia a intencia v zahraničnej i domácej jazykovede, komponentová analýza, lexikálno-sémantická skupina a napokon verbálne prefixy. Možno len hádať, prečo sa autorka venuje chápaniu valencie v nemeckej a viacerých slovanských jazykovedných tradíciách, no neberie do úvahy bohatý výskum tzv. *argument structure* v anglosaskej literatúre. Napriek tomu šírka záberu teoretického prehľadu je na úkor hĺbky spracovania témy. Neraz sú pojmy prezentované bez náležitej definície či uvedenia rozdielov medzi podobnými pojmami, napr. „N. F. Irtenjenevová (1971, s. 17 – 31) predstavuje termíny: konštantná a stála valencia (*konstante und feste Valenz*), premenlivá a slabá valencia (*wechselnde und schwache Valenz*). Opiera sa o hĺbkovú štruktúru vety a vychádza z prístupu IC-analýzy (*immediate constituents* = bezprostredné zložky), t.j. nezávislostnej syntaxe, a závislostnej syntaxe“ (s. 15) a ďalej sa Turočková venuje ďalšiemu autorovi. Okrem toho je štruktúrovanie textu pre čitateľa mátať. Prečo napríklad jeden odsek tvorí samostatnú podsekciiu, navyše jedinou svojej úrovne v danej podkapitole (s. 25)? Podobne časť 1.1.4 o valencii v chorvátskej jazykovede tvorí jediná úvodná veta nasledovaná citátom z literatúry v chorvátskom origináli bez akéhokoľvek autorkinho komentára. Úvod monografie tak predstavuje prehľad histórie skúmania valencie i výpočet termínov, nezriedka však bez explikácie či vymedzenia prekrývania týchto pojmov u rôznych autorov (to platí predovšetkým u zahraničných autorov). Z tohto súhrnu nie je jasné nielen autorkino stanovisko, ale ani to, ktoré z uvádzaných postupov, či akým spôsobom, sú relevantné pre zvyšok práce. Vzniká tak to, čo Staroňová (2011, 32) nazýva „[kompilát], ktorý poskytuje nesystematický a neusporiadaný prehľad o tom, čo kto o skúmanej problematike napísal bez vlastného vkladu a kritického zhodnotenia.“

Až v druhej kapitole o metodológii sa tak dozvedáme, že autorka vlastne vychádza predovšetkým z Kačalových (1989) intenčných typov (ktoré boli predstavené v rámci prvej kapitoly): **subjektovo-objektový** (napr. *Otec kosí trávu.*), **subjektový** (napr. *Vlak ide.*), **objektový** (napr. *Smädí ma.*) a **bezsubstanciálny** (napr. *Mrholí.*). Intenčnú hodnotu slovesa chápe ako schopnosť slovesa viazať na seba substancie, a to ako subjekt alebo objekt, na prednej alebo zadnej strane dynamického príznaku (s. 24 a 57). O zmene intenčnej hodnoty hovoríme vtedy, keď sloveso jedného intenčného typu prejde do iného typu. K tomu môže (nie obligatórne) dôjsť pod vplyvom sémantickej zmeny (napr. *ochladiť kávu* – *ochladiť sa*) a/alebo slovotvornej derivácie (napr. *ísť [kam]* – *obísť [dom]*). Vzhľadom na polysémiu slovies M. Turočková dômyselne rozlišuje internú a externú zmenu intenčnej hodnoty. O internej zmene hovoríme v prípade rozdielu v intenčnej hodnote medzi lexiami viacvýznamového slovesa (napr. *dieťa padá na zem* – *padá na mňa únava*). Externá zmena sa

týka zmeny intenčnej hodnoty medzi neodvodeným, základovým slovesom a odvodeným, prefigovaným slovesom.

V ďalších kapitolách M. Turočková analyzuje primárne pohybové slovesá – teda tie, „ktorých primárna lexia zahŕňa vo významovej štruktúre sémantický komponent **pohyb**“ (s. 64). Autorka pritom rozlišuje pohyb **konkrétny**, teda doslovný pohyb vo fyzickom priestore (napr. *vták letí*), **abstraktný**, teda metaforický pohyb v čase či priestore (napr. *čas letí*), a napokon **nepohyb**, teda idiomatické použitie pohybového slovesa (napr. *naletel jej na sľuby*). Základovým slovesám je venovaná tretia kapitola. Autorka upozorňuje, že základové primárne pohybové slovesá bývajú subjektové, avšak môžu prejsť do iného intenčného typu (internou zmenou intenčnej hodnoty). Komponentovou analýzou odhaľuje, ktoré sémantické príznaky sú v takých prípadoch obsiahnuté vo význame slovies. Napríklad do subjektovo-objektového typu patria slovesá obsahujúce príznaky pohyb + špecifikácia druhu pretekov (napr. *bežať stovku/maratón*), nepohyb + tvoriť súlad + kvalifikácia (napr. *tie šaty ti idú*), nepohyb + kauzativnosť + uviesť do istého stavu + negatívna konotácia (napr. *padla na mňa únava*), a.i., do objektového typu zasa slovesá obsahujúce príznaky nepohyb + záujem/záležať na niečom/relácia (napr. *ide mu o česť*). Štvrtá kapitola sa venuje samotným prefigovaným slovesám. Práca vyčleňuje tri intenčné typy (t.j. okrem bezsubstanciálneho) primárne pohybových slovies s 18 predponami. Detailne a vyčerpávajúco mapuje významovú rôznorodosť prefixov.

Externej zmene intenčnej hodnoty pod vplyvom prefixácie sa venuje piata kapitola. K tejto zmene nedochádza, ak je intenčná hodnota prefigovanej lexie rovnaká ako intenčná hodnota neodvodeného viacvýznamového primárne pohybového slovesa (napr. *šiel domov* – *došiel domov*). Podobne, ak sa odvodená a neodvodená lexia vyskytujú v podobných gramatických štruktúrach a zároveň aspoň čiastočne sémanticky korešpondujú (napr. *lopta padá na zem* – *padá na mňa únava* – *dopadá na mňa únava*), ide o **internú zmenu intenčnej hodnoty na úrovni motivantu** (ktorú autorka nazýva aj **sprostredkovaná externá zmena**), teda o zmenu na úrovni neodvodeného slovesa, nie zmenu, ktorá nastala prefixáciou. Zmena, ktorá je následkom prefixácie, je **bezprostredná externá zmena**. Práca rozoznáva dva druhy takejto zmeny, a to prechod od subjektového intenčného typu základového slovesa k subjektovo-objektovému (napr. *behal* – *parádne ju dobehol*) alebo k objektovému typu (napr. *vlak už šiel* – *došlo k náprave, z cesty vyšlo na dva chleby*). Práca analyzuje rôzne pohybové a nepohybové významy predponových slovies a rôzne pády viazaných substantív, ako aj ich kategóriu životnosti, porov. napr. **letela na sľuby* – *naletela na sľuby*, **chodil trávnik* – *pochodil trávnik*, *Marek nadbehol zameškané* – *Marek nadbieha dievčatám*.

Záverečná kapitola je snahou o hľadanie príčin zmeny intenčnej hodnoty. Slovesný základ má na základe sémantickej zlučiteľnosti vplyv na to, ktorý z množstva významov predpony sa uplatní v prefigovanom slovese. Daný význam predpony môže spôsobiť zmenu významu aj zmenu intenčnej hodnoty. Autorka v zásade rozlišuje dva druhy prefixov. Do prvej skupiny zaraďuje predpony *do-*, *od-*, *pri-*, *s-/z-*, *u-*, *v-*, *vy-*, *vz-* a *za-*. U primárnych prefigovaných lexií s týmito predponami k zmene intenčnej hodnoty nedochádza (napr. *letel k plotu* – *doletel k plotu*). Ak však prefigovaná lexia nadobudne význam abstraktného pohybu, dochádza k zmene intenčnej hodnoty tým, že do intenčnej štruktúry pribudne gramatický objekt nahrádzajúci adverbiále. Tento objekt je realizovaný jedným z troch spôsobov:

1. životným podstatným menom, pričom subjekt je realizovaný neživotným substantívom, napr. *mama prešla z kuchyne na balkón* – *láska prešla zo syna na vnuka*;
2. životným alebo neživotným substantívom v akuzatívne, napr. *dobehol ma vo varení*, *zabehol maratón*;
3. predložkovou väzbou, ktorá pomenúva neživú abstraktnú entitu, pričom predponové sloveso vyjadruje rezultatívnosť, distributívnosť, či znehodnotenie, napr. *prišiel na nápad/k*

poznaniu. V tomto bode si však autorka sama protirečí, pretože predmet predponových slovies, ktoré uvádza ako príklady daných sémantických komponentov, nie je syntakticky predložkovou väzbou, ani sémanticky neživou abstraktnou entitou: „Ak sa vo význame slovesa nachádza komponent [znehodnotiť]: *vychodil topánky, prechodil koberec, pochodil trávu*; [rezultát]: *vychodil/prechodil chodník*; [distributívnosť]: *pochodil/obehal všetkých známych* (ŽE)/*všetky úrady*; je adverbium nahradené **neživou abstraktnou entitou**: *prišiel na nápad/k poznaniu*, vyjadrenou najčastejšie predložkovými spojeniami: **k Sd/do Sg/na Sa** a pod.“ (s. 250, pôvodné zvýraznenie, pozn. ŽE = živá entita).

Do druhej skupiny patria prefixy *o-*, *ob-*, *pred-*, *roz-* a čiastočne *pre-*, *na-* a *nad-*. U predponových slovies s týmito prefixmi dochádza k zmene intenčnej hodnoty už u prvej odvodenej lexie, napr. **letel záhradu – obletel záhradu*, **chodil celú krajinu – pochodil/prechodil celú krajinu*. U týchto predpôn teda dochádza k zmene intenčnej hodnoty aj pri konkrétnom pohybe, aj pri abstraktnom či nepohybovom význame (napr. *obskakovala hostí, obišla zákony*). V druhom prípade môže byť predmet aj nepriamy, napr. *ušiel nebezpečenstvu, predišiel chorobe*. Špecifickým prípadom je abstraktná neživá entita v subjektovej pozícii, ktorá spôsobuje zmenu stavu živej entity realizovanej ako predmet v akuzatívne, napr. *dopadol na mňa smútok, prepadol ma smútok*. Z 18 študovaných prefixov však autorka v závere opomína tri, keď nezaraďuje *po-* (vyskytuje sa však v príkladoch uvedených v prvej skupine, s. 250), *pod-* (v príkladoch uvedených v druhej skupine, s. 251) a *pre-* (v príkladoch v oboch skupinách, s. 250–251).

V sumáre prefixácia môže zmeniť intenčnú hodnotu, s čím súvisí nahradenie adverbálne priamym alebo nepriamym predmetom, ktorý môže vyjadrovať živú alebo neživú, či už konkrétnu alebo abstraktnú entitu. Prefigované slovesá môžu mať nielen pohybový, ale aj nepohybový význam. Navyše môže dôjsť k zmene v subjektovej pozícii. Subjektom sa môže stať neživá konkrétna alebo abstraktná entita. Podobne môže dôjsť k redukcii subjektovej pozície.

Okrem spomínaných nedostatkov musíme autorke vytknúť, že teoretickým záverom venuje dosť malý priestor, hlavne v pomere k množstvu dát (len v záverečnej kapitole, ktorá má necelých deväť strán po 170 stranách dát). Autorka napríklad konštatuje, že prefixácia môže, ale nemusí, podmieniť zmenu intenčnej hodnoty (s. 60 et passim). Zaujímavé by však bolo dozvedieť sa, za akých okolností je zmena intenčnej hodnoty nevyhnutná, a kedy je naopak alternatívou existujúcou popri pôvodnému adverbiale: V príklade *chodiť po úradoch/*chodiť úrady – pochodiť po úradoch/pochodiť úrady* základové sloveso sa spája len s adverbiale, prefigované sloveso sa môže spájať s adverbiale alebo s priamym predmetom. Naopak v príklade *chodiť po koberci/*chodiť koberec – *vychodiť po koberci/vychodiť koberec* sa prefigované sloveso s adverbiale nespája. Ďalej napríklad autorka demonštruje, že u slovies s predponou z prvej skupiny dochádza k zmene intenčnej hodnoty v prípade metaforizácie priestorovosti; súčasne podmetom sa stáva abstraktná neživá entita (s. 250). V príklade *mladosť uletela* sloveso vyjadruje abstraktný pohyb abstraktnej neživej entity (subjektu), a predsa nedochádza k obsadeniu objektovej pozície a teda zmene intenčnej hodnoty. Autorka teda opisuje skôr sprievodné znaky zmeny intenčnej hodnoty než jej príčiny.

Osobitnú pozornosť by si zaslúžili reflexíva. Keďže nepredstavujú zmenu intenčného typu, autorka nepokladá ich prítomnosť v predponovom slovese za zmenu intenčnej hodnoty (s. 60). Možno však pozorovať, že obligatórna prítomnosť zvratného zámena *sa* je podmienená prefixáciou, napr. **bežať sa – rozbehnúť sa, predbehnúť sa, *chodiť sa – nachodiť sa*. *Sa* je tak akýmsi náprotivkom priameho predmet (porov. *seba*) v rámci subjektového intenčného typu, analogicky k subjektovo-objektovému, napr. *rozbehol auto, predbehol súpera, nachodil kilometre*. Naopak *si* má bližšie k voľnému datívu, napr. *behať si*

kade-tade – *zabehat' si/zabehnúť si niekam*, ktorý v zhode s autorkou (s. 251) nepovažujeme za manifestáciu zmeny intenznej hodnoty (Walková, 2013, 140–142).

Hoci publikácia trpí niekoľkými nedostatkami a je skôr studnicou dát než teoretických záverov, jej prednosť spočíva hlavne v systematickom utriedení veľkého množstva materiálu. Vítaná je aj pozornosť venovaná kategórii životnosti, pádu a sémantickým príznakom. Preto poslúži všetkým jazykovedcom skúmajúcim prefixy a otázky intencie a valencie.

Literatúra

KAČALA, Ján: Sloveso a sémantická štruktúra vety. Bratislava: VEDA 1989. 254 s.

STAROŇOVÁ, Katarína: Vedecké písanie. Ako písať akademické a vedecké texty. Martin: Vydavateľstvo Osveta 2011. 248 s.

WALKOVÁ, Milada: The Aspectual Function of Particles in Phrasal Verbs. Groningen: University of Groningen 2013. 225 s.